

Тарнавська М. М.,
старший викладач кафедри східних мов
Навчально-наукового центру мовної підготовки
Національної академії Служби безпеки України,
аспірант Інституту сходознавства імені А. Ю. Кримського
Національної академії наук України

КЛАСИФІКАЦІЯ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ АРАБСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ)

Анотація. У статті розглядаються варіанти класифікації юридичної термінології загалом і термінів юриспруденції в сучасній арабській літературній мові зокрема; визначається низка ознак, за якими можна класифікувати юридичну термінологію сучасної арабської літературної мови.

Ключові слова: сучасна арабська літературна мова, юридична термінологія, класифікація, ознаки диференціації.

Постановка проблеми. Як відомо, будь-яка галузь знань має свою термінологію, чим специфічнішою вона є, тим гостріше постає питання про проблеми її термінології. Актуальними є проблеми термінології й у юриспруденції, зокрема, арабських країн.

Дослідження особливостей юриспруденції країн Арабського Світу давно привертає увагу науковців Європи та США. Це пояснюється насамперед геополітичними інтересами цих країн. Серед дослідників, які вивчали цю проблему, Норман Андерсон, Ніколас Ділан Рей, Дауд Ель-Алям, Шиблі Маллат, Ахмед Аль-Сувайді, Уільям Беллентайн, М.Дж. Холл, Н. Карам, Самір Салех та ін. На території колишнього Радянського Союзу юридичним наукам Арабського Сходу приділяли увагу Г. Керімов, М. Садагдар, Р. Сюкяйнен та ін. Щодо безпосередньо юридичної термінології сучасної арабської літературної мови і її класифікації, то досліджень у цій сфері значно менше. Тож актуальність статті зумовлена необхідністю класифікації й систематизації термінів арабської правової мови.

Метою статті є визначення основних видів юридичних термінів на матеріалі сучасної арабської літературної мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття юридичної термінології достатньо розмите й неоднозначне. У правовій науці запропоновано кілька визначень поняття «юридичний термін», а саме:

1. Юридичний термін – елемент юридичної техніки, словесне визначення державно-правового поняття, за допомогою якого висловлюється та закріплюється зміст нормативно-правових приписів держави [5].

2. Юридичним терміном варто вважати «будь-яке слово чи словосполучення, яке виступає в номінативній функції й визначає ключове поняття елемента правової системи (гіпотези, диспозиції, санкції)» [9, с. 24].

3. Юридичний термін – слово або словосполучення, що виражає поняття із правової сфери суспільного життя і має визначення (дефініцію) у юридичній літературі (законодавчих актах, юридичних словниках, науково-правових працях) [1].

Найбільш удалим вважаємо визначення поняття «юридичний термін», наведене Л. Кураковим, оскільки об'єктом вивчення права є такі важливі та комплексні компоненти суспіль-

ства, як держава й право, державно-правові явища суспільного життя.

Особливості юридичних термінів не можна охарактеризувати без диференційованого підходу до них. Відповідно до положень Енциклопедичного юридичного словника, за ознакою «зрозумілості» тій чи іншій частині населення розрізняють юридичні терміни загального значення, спеціально-технічні терміни, а також спеціально-юридичні терміни.

Терміни загального значення, або загальноповживані терміни – юридичні терміни, зрозумілі більшості людей, уживані в тексті нормативно-правового акта в тому самому значенні, що й у повсякденній лексиці. Загальноповживані терміни діляться на терміни, які використовуються в тексті нормативно-правового акта в загальноприйнятому значенні, і терміни, що використовуються в тексті нормативно-правового акта у вузькому значенні. Основною характеристикою загальноповживаних термінів є їхній вжиток у звичному значенні. До цієї групи термінів належать, наприклад, такі: لاجيء – *біженець*, شاهد – *свідок*, عامل – *працівник*, شريك – *співучасник*, بيضة – *доказ*, جزء – *частина*. Деякі вчені вважають, що повсякденна лексика не завжди задовольняє вимоги точності й стислості законодавчого акта [3, с. 62]. Тим не менше, без них не можуть існувати ні юридична наука, ні законодавство, оскільки без загальноповживаних слів не можна висловити думки, зробити законодавство та юриспруденцію доступними для розуміння.

Спеціально-технічні терміни – юридичні терміни, що відображають сферу спеціальних знань: техніки, економіки, медицини; або ж терміни-складові інших (неюридичних) наук і галузей, які використовуються в законодавстві і юридичній науці, а саме: قواعد المرور – *правила дорожнього руху*, رسم تسجيل الامتياز – *патентний збір*, حق الانتخاب – *виборче право*, بضاعة رديئة النوع – *недоброякісний товар*, السلامة من الحرائق – *пожежна безпека*, علم الضبط السبرانية – *кібернетика*, الميزانية – *бюджет*. Для визначення їхнього змісту необхідно звертатися до тих галузей знань, до яких вони належать.

Технічних термінів найчастіше неможливо уникнути, оскільки чим спеціальнішим є закон, тим вужчу галузь суспільних відносин він регулює, тим більше в ньому технічних термінів [7, с. 12].

Спеціально-юридичні терміни – юридичні терміни, уведені до складу мови законодавцем і юридичною доктриною, які містять особливий правовий зміст. Спеціальні юридичні терміни є зрозумілими лише фахівцям у галузі права [4]. Наприклад: ظروف مخففة – *пом'якшувальні обставини*, ساوامة على رد المتهم – *угода між обвинуваченням і захистом*, مسؤولية قانونية شاملة – *об'єктивна відповідальність*, تزوير – *контрафікція, підробка*.

Із розвитком і популяризацією досягнень науки й техніки, зокрема розвитку юриспруденції, терміни зі сфери спеці-

ального вжитку переходять до категорії загальноповживаної та загальнозрозумілої лексики. При цьому термін залишається частиною термінологічної системи мови. Тому юридична термінологія майже повністю спирається на загальноповживані слова. А. Черкаєв зазначає, що спеціально-юридичних термінів у мові не так багато [10, с. 26]. Застосовуються вони для позначення особливих понять лише в юриспруденції. Як правило, спеціально-юридичний термін створюється законодавцем, коли в загальнолітературній мові немає терміна для позначення відповідного поняття. Спеціально-юридичні терміни мають особливий правовий зміст і є зрозумілими лише фахівцям у галузі права.

Уживані в мові законодавства терміни можна також класифікувати за сферою застосування. Визначають загальноправові, міжгалузеві та галузеві терміни. Загальноправовими вважаються терміни, поширені й уживані в усіх галузях права та законодавства. До них можна зарахувати загальноповживані терміни без уточнення їхнього значення, наприклад: عقد – *договір, контракт*; ملكية خاصة – *приватна власність*; تعريف – *визначення*; الدولة – *державна*; حق – *право*; وكالة الدولة – *державний орган*; مؤسسة إجتماعية – *суспільна організація*; مسؤول – *посадова особа*; تشريع – *законодавство*; قانونية – *законність*; نظام قانوني – *правопорядок* тощо.

Міжгалузевими вважаються терміни, притаманні кільком галузям права. Міжгалузєва термінологія має змішаний характер. Наприклад, جنحة – *правопорушення*, مسؤولية تأديبية – *дисциплінарна відповідальність*, خسائر مملوسة – *значні збитки*, محضر – *протокол*, ملك – *майно*, ضمان مصرفي – *банківська гарантія*; كفالة مالية – *застава* тощо. Очевидно, що поняття, які охоплюються міжгалузєвими термінами, за своїм обсягом значно вужчі, ніж загальноправові.

Особливістю галузевої термінології є те, що вона базується на предметно-логічних зв'язках і відношенні відповідних понять, які відображають специфіку конкретної сфери правових відносин. Відповідно, галузева термінологія обслуговує визначену галузь права, тобто утворює галузєву термінологічне поле, яке не збігається ані із загальноправовим, ані з міжгалузєвим термінологічними полями – ширшими в змістовому й функціональному планах. Як правило, це спеціально-технічні та спеціально-юридичні терміни [11]. Наприклад: دائن – *кредитор*, أوراق مالية – *цінні папери*, وثيقة التوكيل – *довіреність*, ملكية – *право власності*, أضرار الممتلكات – *майнові збитки*, ارتكاب الجريمة – *скоєння злочину*; طلاق – *розлучення* тощо.

Крім того, серед термінів юриспруденції можна виділити терміни точного значення й терміни, що відображають оцінні поняття. Застосування точних юридичних термінів має об'єктивний характер і не передбачає вибору правозастосувачем дії того чи іншого явища; їхній зміст повністю залежить від закону та визначається ним. Як правило, до точних термінів у тексті нормативно-правового акта подаються дефініції. Фактично обставини застосування юридичних термінів точного значення не мають впливу на їхній зміст, наприклад: قتل – *убивство*; معاش – *пенсія*; طلاق – *розлучення*. Визначаючи те чи інше поняття, вони відображають об'єктивні зв'язки дійсності, а роль органу, який застосовує норми права з такими термінами, зведено до роз'яснення їхнього змісту, констатації відповідності ознак понять, що вони визначають, і певного факту, події [2].

Значення термінів, які позначають оцінні поняття, пов'язане з конкретними обставинами, залежить від них: أضرار مملوسة – *суттєва шкода*; خسائر مملوسة – *значні збитки*. За допомогою та-

ких термінів правозастосувальний орган має не просто констатувати, а й надати оцінку відповідності ознак того чи іншого факту, події та ознак відповідного оцінного поняття. У межах, визначених законом, правозастосувач, по суті, самостійно формує зміст оцінного поняття, при чому конкретні ознаки його змісту кожен раз визначаються залежно від ознак конкретного випадку. У законодавстві існує значна кількість термінів на позначення оцінних понять. Вони допомагають адекватно враховувати соціально-політичний стан, конкретні обставини, а також становлять підґрунтя для правової ініціативи, самостійності, творчого підходу до застосування права [6].

За фактом фіксації в законі юридичні терміни класифікують на закріплені в законодавстві й незакріплені; у свою чергу, перші діляться на визначені (коли в законі вказано істотні ознаки поняття) та невизначені терміни, які, зокрема, виражають оцінні поняття [11].

Із погляду семантики терміни можна поділити на терміни з інтенціональним типом значення (حق الارتفاق – *сервітут*; عقوبة – *покарання*), у якому закріплені якості або властивості, що становлять внутрішній зміст слова, тобто його сигніфікація; а також терміни з екстенціональним типом значення, у якому більш чітким є денотативне значення, тому що в ньому закріплений не зміст поняття, а його обсяг, тобто множина речей, денотатів, із якими співвідноситься поняття.

Екстенціональне значення мають терміни, уживані в широкому та вузькому значеннях. Наприклад, термін عميل – *агент* у широкому значенні позначає й посередника, і контрагента, і замовника, і клієнта, й агентуру; у вузькому значенні (зокрема в Кримінальному кодексі Катару) цей термін позначає лише клієнта [15, с. 119]. Подібний тип значення притаманний термінам, у семантичній структурі яких закладено альтернативу. Альтернатива міститься в дефініціях низки юридичних термінів: الجرح – *рана* – будь-який поріз **або** різана рана зовнішніх покривів людського тіла [13, с. 12]; بيت السكن – *місце проживання* – визначене місце **або** частина будівлі, призначене для використання як житлового приміщення власником, орендарем, їхніми членами родини, гостями, обслуговуючим персоналом, навіть якщо на момент скоєння злочину воно було не заселеним [13, с. 12]; الشخص – *особа* – фізична особа **або** компанія, асоціація **чи** група осіб, юридичних **чи** тих, що не мають цього статусу [12].

Характер співвіднесеності інтенціонального та екстенціонального типів значень у загальнолітературній лексичній й термінології різниться. У термінології інтенція слова збільшується внаслідок уточнення та спеціалізації його значення, тенденції до однозначного вжитку слова. Відповідно, у термінології скорочується екстенція слова – коло предметів, до якого його можна зарахувати. Так, під терміном الإفتراء – *обмова* в юриспруденції розуміють не будь-яке хибне обвинувачення чи наклеп, а лише хибне повідомлення особою представників судової влади або органів, уповноважених інформувати представників судової влади, про стосунок іншої особи до проступку або правопорушення або фабрикацію речових доказів скоєння злочину [14, с. 96]. Незважаючи на це, терміни з екстенціональним типом значення продовжують існувати в юридичній термінології [8].

Висновки. Під час дослідження ми дійшли висновку про те, що наведені варіанти класифікації є актуальними для юридичної термінології сучасної арабської літературної мови. Ураховуючи викладене, можна класифікувати юридичні терміни сучасної арабської літературної мови за ознакою зрозумілості;

за сферою застосування; за точністю поняття, яке позначає термін; за фактом фіксації в законі; за семантикою.

Література:

1. Артикуца Н.В. Основи вчення про юридичний термін і юридичну термінологію / Н.В. Артикуца // Українська термінологія і сучасність : збірник наукових праць / Інститут української мови НАН України. – К., 2005. – № 6. – С. 35–42.
2. Земляная Т.Б. Использование терминологии в правотворчестве / Т.Б. Земляная, О.Н. Павлычева [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://siberia-expert.com/publ/satti/stati/ispolzovanie_terminologii_v_pravotvorchestve_zemljanaja_t_b_pavlycheva_o_n/4-1-0-207.
3. Керимов Д.А. Законодательная техника : [научно-методическое и учебное пособие] / Д.А. Керимов. – М., 2000. – 127 с.
4. Колгина В.Ю. Системные отношения в терминологической лексике (на материале русского и арабского языка) : автореф. дисс. ... канд. фил. наук / В.Ю. Колгина. – М., 1996. – 19 с.
5. Кураков Л.П. Экономика и право : [словарь-справочник] / Л.П. Кураков [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://determiner.ru/dictionary/222/symbol/222>.
6. Соловьева Н.А. Значение дифференциации оценочного терминологического аппарата для модернизации уголовно-процессуальной деятельности / Н.А. Соловьева // Вестник Волгоградского государственного университета [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/znachenie-differentsiatsii-otsenocnogo-terminologicheskogo-apparata-dlya-modernizatsii-ugolovno-protsessualnoy-deyatelnosti>.
7. Хабибулина Н.И. Язык закона и его толкование : [монография] / Н.И. Хабибулина. – Уфа : Уфимская высшая школа, 1996. – 123 с.
8. Хижняк С.П. Семантические свойства юридического термина / С.П. Хижняк // Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Серия «Гуманитарные науки» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/semanticheskie-svoystva-yuridicheskogo-termina>.
9. Хижняк С.П. Юридическая терминология: формирование и состав / С.П. Хижняк. – Саратов : Изд-во Саратовского университета, 1997. – 136 с.
10. Черкаев А.В. Юридическая терминология в российском публичном праве: проблемы применения и совершенствования : дисс. ... канд. фил. наук / А.В. Черкаев. – М., 2004. – 175 с.
11. Чирков А.П. Грамматическое толкование норм уголовного права / А.П. Чирков [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.pravo.vuzlib.su/book_z550_page_4.html.
12. [المصدر الإلكتروني] / مجلس الشورى. – 1991. – الوصول إلى المصدر: <http://www.syrianbar.org/index.php?news=441>
13. قانون العقوبات: لسنة 1960 / مجلسا الأعيان والنواب. – الإصدار الرسمي. – الأردن: الحكم الأردني، 1960. – 99 ص
14. قانون العقوبات: لسنة 1993 / مجلس الوزراء. – الإصدار الرسمي. – لبنان، 1943. – 183 ص
15. قانون العقوبات: لسنة 2004 / مجلس الشورى. – الإصدار الرسمي. – قطر، 2004. – 125 ص

Тарнавская М. М. Классификация юридических терминов (на материале современного арабского литературного языка)

Аннотация. В статье рассматриваются варианты классификации юридической терминологии в целом, а так же терминов юриспруденции в современном арабском литературном языке в частности; определяется ряд признаков, по которым можно классифицировать юридическую терминологию современного арабского литературного языка.

Ключевые слова: современный арабский литературный язык, юридическая терминология, классификация, признаки дифференциации.

Tarnavska M. Classification of legal terms (on the material of Modern Standard Arabic)

Summary. The article discusses options for classification of legal terminology, as a whole, as well as the terms of law in Modern Standard Arabic; as well as identifies a number of characteristics used to differentiate legal terminology of Modern Standard Arabic.

Key words: Modern Standard Arabic, legal terminology, classification, characteristics of differentiation.